

УДК 340.12:34:339.92

DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2024.23.51>

Юрченко О.А.

аспірант,

Університет економіки та права «КРОК»

ПРАВА НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН В КОНТЕКСТІ ІДЕОЛОГІЇ МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМУ: ДИСКУСІЙНІ АСПЕКТИ

Правова ідеологія побудови державного та правового механізму функціонування країни виступає основним дороговказом для того, щоб сформувати належні та ефективні правові норми, котрі визначають однаковий «вектор» розвитку суспільної реальності. Право, правова система, юридичні явища не можуть розвиватися спонтанно, вони мають унормовуватися та реалізовуватися в соціумі на відповідних принципах та еталонних атрибутах.

Правова ідеологія виступає глобальним чинником, що забезпечує існування правової системи, в демократичній державі вказує на ідеали рівності, справедливості, недискримінації, захисту прав та свобод громадян. Ідеологія формує уявлення про те, якою має бути правова реальність, яким чином вона унормовується та здійснюється правореалізації. Це стосується не тільки окремого громадянина, але й механізму захисту прав та свобод, законних інтересів окремих соціальних груп. В багатокультурній, багатонаціональній державі, де існують та бажають комунікувати безліч етнічних, мовних, національних спільнот, визначення ідеологічного спрямування правової політики займає чільне місце.

Проблема полягає в тому, що єдиною всеосяжною матрицею для кожної держави не існує, тому необхідним та особливо затребуваним є підхід індивідуального характеру з врахуванням територіальних, ортологічних, ментальних, громадських та інших факторів, що впливають та статус етнонаціональних меншин та корінних народів, титульної нації в загальному.

Мультикультуралізм – це концепція, яка привернула значну увагу в галузі соціології.

Це означає співіснування багатьох культурних груп у суспільстві, сприяючи різноманітності, інклюзивності та соціальній згуртованості. Оскільки суспільства стають все більш взаємопов'язаними та різноманітними, розуміння мультикультуралізму з політико-правової точки зору стає вирішальним.

Мультикультуралізм, концепція, яка набуває все більшої актуальності в сучасному суспільстві, стала ключовою темою в юриспруденції. Питаннями значення ролі людини при формуванні політико-правової системи піднімали у своїх працях багато науковців, серед яких А. Француз [1], Я. Богів, Н. Степаненко. Проблеми формування етнонаціонального суспільству та ідеології мультикультуралізму, в тому числі протидії дискримінації розглядали О. Парута, О. Биков, Р. Зварич, В. Ковальчук та інші.

Також питання інтеграції національних меншин в соціум та визначення їх правового статусу вже було предметом розгляду науковців національної та зарубіжної школи права. Зокрема до них варто віднести доробки Ю Ковного, котрий досліджував етнонаціональну політику держави, Цікавою для розуміння є праці І. Жаровської та Ортинської, що досліджували вказану проблему у світлі глобалізаційної кризи та проявів інформаційної війни [2].

Проте питання є дискусійним й потребує додаткового комплексного аналізу.

Метою цієї наукової статті є аналіз прав національних меншин в контексті ідеології мультикультуралізму та визначення можливості формування правової політики на її

принципах для сучасної багатонаціональної держави.

Мультикультуралізм охоплює співіснування багатьох культурних груп у суспільстві, наголошуючи на важливості визнання, поваги та відзначення культурного розмаїття. В епоху, позначену глобалізацією, взаємозв'язками та міграцією, розуміння мультикультуралізму з соціологічної точки зору має вирішальне значення для розвитку інклюзивних суспільств і вирішення проблем, які виникають через культурний плюралізм.

Концепція мультикультуралізму виходить за рамки простої толерантності до культурних відмінностей; він охоплює віру в те, що різноманітність збагачує суспільство, породжуючи безліч перспектив, цінностей і традицій. Визнаючи присутність і внесок різних культурних, етнічних і релігійних груп, мультикультуралізм має на меті створити інклюзивне та рівноправне суспільство, яке цінує права та досвід усіх людей.

Національні меншини існують в кожній державі та всі вони намагаються створити оптимальну політику щодо їх правового статусу, захисту та протидії дискримінації. Проте вагомо розуміти, що національні меншини, етнонаціональні групи можуть мати інші, діаметрально різні інтереси від членів всього суспільства, що інколи має сепаратиське, військове, терористичне та інше радикальне спрямування, тому не слід «абсолютизувати» права національних меншин, вони, як і всі інші суб'єкти права мають як права, так і обов'язки в першу чергу як громадяни держави.

Європейська спільнота, особливо в світлі міграційної кризи, асиміляції та інтеграції представників різних націй отримала значні виклики для державної політики щодо поєднання загальнодержавних інтересів та забезпечення й захисту національних меншин на відповідному рівні.

На цьому тлі Рамкова конвенція про захист національних меншин [3] пропонує зразкову матрицю за допомогою якої можна дослідити

деякі можливості та проблеми визнання та захисту меншин.

Такий документ виник як реакція прогресивної міжнародної спільноти європейського континенту, який історично ухилявся від заходів позитивних дій щодо окремих етнонаціональних груп. Розвинений після падіння комунізму в Східній Європі та розпаду СРСР Рамкова конвенція була першим всеосяжним і юридично обов'язковим міжнародним інструментом, розробленим для захисту прав осіб, які належать до національних меншин. Через роки після того, як нормативний акт міжнародного характеру набув чинності (1998 р.), він наразі діє в 39 державах і, незважаючи на всі свої недоліки та обмеження, все ще залишається найавторитетнішим і значущим договором, спрямованим на сприяння та захист прав меншин у Європі.

В межах цього документи визначено обов'язок держави захищати ідентичність національної меншини, зокрема такі основні її елементи як мову, традиції, культуру, релігію тощо. Проте формальний захист має ґрунтуватися не на фрагментарних діях, а на цілісній політиці окремого ідеологічно-правового спрямування. Аналіз такого підходу є вагомим фактором ефективного правового регулювання статусу національних меншин.

Ідеологія мультикультуралізу поставлена в основу зразкового європейського правового регулювання. Термін «мультикультуралізм» став помітним у плануванні та політичних дискусіях у 1960-х та 1970-х роках. Ця дискусія виникла як відповідь на появу нових соціальних рухів у західних суспільствах, які були організовані навколо питань етнічної приналежності, «раси», статі, сексуальності та національності. Ці нові соціальні рухи кинули виклик примату класової політики та запровадили нові плани багатоманітності. Термін «мультикультуралізм» як можель соціальної практики, що полягає у захисті культурного плюралізму та різноманітності та захищає особливості та унікальний внесок ряду культурних груп і груп меншин. Історично це

також розглядалося як відхід від монокультурної національної держави та ідеал асиміляції. Мультикультуралізм асоціюється з політикою ідентичності, тобто політичним рухом, зосередженим на визнанні прав меншин і культурних відмінностей. Таким чином, у теоретичній дискусії про мультикультуралізм у 1990-х роках домінували теми різних прав людини та соціальної справедливості [4].

Протягом кількох десятиліть мультикультуралізм перетворився на те, що його прославляли та хвалили, до того, як його називали невдалим експериментом [5].

Переваги мультикультуралізму численні. Культурний обмін, якому сприяє співіснування різних культурних груп, призводить до перехресного запилення ідей, традицій і перспектив. Ця міжкультурна взаємодія підживлює творчість, інновації та ширший світогляд, сприяючи інтелектуальному, мистецькому та соціальному розвитку суспільства. Крім того, мультикультуралізм сприяє соціальній згуртованості, сприяючи взаємній повазі, розумінню та співпраці між людьми з різним походженням, тим самим зменшуючи соціальні розбіжності та зміцнюючи структуру спільнот.

Тим не менш, мультикультуралізм не позбавлений викликів. Ефективне міжкультурне спілкування стає вирішальним у подоланні мовних бар'єрів, культурних норм і різних світоглядів, які можуть перешкоджати розумінню та співпраці. Упередження, дискримінація та стереотипи можуть перешкоджати інтеграції груп меншин у суспільство, що вимагає узгоджених зусиль для усунення цих упереджень і сприяння рівним можливостям.

Мультикультуралізм критикують за те, що він може сприяти сегрегації суспільства. Критики стверджують, що надмірна увага до різноманітних культурних груп може призвести до ізоляції спільнот одна від одної, що ускладнює інтеграцію і спільну ідентичність. У результаті виникає ризик створення паралельних суспільств, де окремі групи живуть за власними культурними нормами і зако-

нами, що може підривати єдність і загальні суспільні цінності.

Іншим аспектом критики є те, що мультикультуралізм іноді розглядається як спосіб виправдання недотримання базових прав людини. Наприклад, у деяких випадках практики, які суперечать демократичним принципам або правам людини, можуть бути толеровані в ім'я поваги до культурних особливостей.

Така позицію природно, що викликає соціальні побоювання, що під прикриттям культурного різноманіття можуть підтримуватися дискримінаційні чи жорстокі традиції.

Ще однією важливою критичною точкою є питання економічної та соціальної нерівності. Критики стверджують, що мультикультуралізм іноді зосереджується на культурних відмінностях, нехтуючи при цьому соціально-економічними проблемами. За відсутності належних заходів щодо забезпечення рівних можливостей для всіх громадян, незалежно від їхньої культури, мультикультуралізм може закріпити соціальну та економічну нерівність.

Проте з погляду практики не можна вказувати що ера мультикультурних підходів є завершеною. Навпаки, саме така ідеологія виправдала себе в сучасній Європі. Міграція, звісно принесла багато викликів, проте саме мультікультурна інтеграція, захист національного та ідентичного в розумному поєднанні допомагає існувати цілісній європейській нації.

Т. Модуд [6], як провідним експертом з питань етнічних меншин, стверджує про необхідність мультикультуралізму, вважаючи її найкращою формою інтеграції в глобалізаційному суспільстві з безліччю викликів. Мультикультуралізм вимагає політичного пристосування іммігрантських меншин у західних суспільствах. Замість того, щоб наголошувати на важливості прав особи, треба, на думку науковця, підкреслювати ключову роль групової ідентичності:

В його розумінні мультикультуралізм слід розуміти як пристосування меншин, оскільки

відрізняється від інтеграції, оскільки він визнає групи, а не лише окремих осіб, на рівні: ідентичності, асоціацій, приналежності, включаючи діаспорні зв'язки; поведінка, культура, релігійна практика тощо; і політична мобілізація.

Ще одним прихильником ідеології мультикультуралізму є канадський науковець В Кімлік, який стверджує, що мультикультуралізм має багато версій й ліберальний мультикультуралізм означає балансування між мультикультурною політикою та трьома традиційними ліберально-демократичними правами на свободу, рівність і солідарність [7]. Забезпечення такого балансу буде оптимальним як для держави так і етнічних й національних груп. Експерт вказує, що у громадських і політичних дебатах мультикультуралізм був названий бутафорією та невдалим експериментом. У той же час легко помітити, що багато ключових питань і викликів, поставлених під час обговорення мультикультуралізму, залишаються на порядку денному обговорень прав меншин, імміграції, квот біженців та інтеграції та все ще визначають порядок денний.

Дійсно, в порядку дискусії слід вказати, що питання інтеграції, поєднання інтересів національних меншин завжди буде вагомим у суспільстві де пересікаються інтереси національного та державного. Як зазначив С. Холл, мультикультуралізм є плаваючим визначником, якому за своєю суттю важко дати визначення і пропонує більш успішний термін - культурне розмаїття чи міжкультуралізм [8].

Міжкультуралізм відрізняється тим, що акцентує увагу на взаємодії між культурами. Він спрямований не тільки на збереження культурних відмінностей, але й на створення діалогу між ними з метою взаємного збагачення і формування нових соціальних норм.

Міжкультуралізм ставить за мету інтеграцію через спільні цінності та взаємоповагу, заохочуючи активну участь різних культур у загальному соціальному житті. Таким чином, ключова різниця між двома поняттями

полягає у фокусі: мультикультуралізм підтримує паралельне існування культур, тоді як міжкультуралізм акцентує на інтерактивності, взаєморозумінні та спільному розвитку культурних спільнот.

Такий підхід в етнонаціональній політиці є більш раціональним та виправданим. Щоб полегшити інтеграцію в суспільствах, що приймають мігрантів на державному рівні запроваджується широкий спектр стратегій для управління різноманітністю.

Розуміння цілей і мотивації членів групи під час взаємодії один з одним має важливе значення для розробки ефективної політики для покращення міжгрупових відносин і сприяння соціальній згуртованості. Соціально-психологічні, культурно-ментальні дослідження зіграли важливу роль у розумінні динаміки інтеграції іммігрантів та інформуванні про розробку політики управління різноманітністю.

Всі народи та етнічні групи попри свою розбіжність мають спільні цілі – проживання в гідних умовах, розвиток власної мови та культури, прагнення продовження роду, вирішення екологічних проблем, побудова суспільства миру та толерантності. Саме такі основи слід брати до уваги при формуванні етнонаціональної політики, а не пошук різноманітності.

Звернемо увагу, що проблема існує не тільки в міждержавному спілкуванні, але й є актуальною в межах державної території, всередині країн, де знаходяться різні національні спільноти, кожна з яких є унікальним потенційним «приймаючим суспільством» також може використовуватися новітня тенденція міжкультурності та збереження різноманіття.

Науковці вважають, що випадок Канади є інформативною ілюстрацією щодо затребуваності мультикультуралізму та його практичного виправдання. На федеральному рівні офіційна політика мультикультуралізму підтримує культурне розмаїття та допомагає етнокультурним меншинам повноцінно

та рівноправно брати участь у житті основного суспільства. Однак, незважаючи на те, що канадський мультикультуралізм широко прославляється як урядами, так і громадянами, проте він не є настільки всеосяжним, його недоліком є гнорування або навіть підірив канадської національної спільноти квебекської меншини [9]. Демографічні зміни та політичні дебати, що розвиваються, поставили нові питання щодо життєздатності – або принаймні універсальності – мультикультурних принципів. Межі суспільної підтримки мультикультуралізму по-новому піддаються виклику, водночас альтернативні плюралістичні рамки інтеграції отримують інституційну підтримку.

Анотація

У статті проведено аналіз прав національних меншин в контексті ідеології мультикультуралізму та визначення можливості формування правової політики на її принципах для сучасної багатонаціональної держави. Методологічною основою дослідження є доктринальні джерела та матеріали практики європейських країн, України та Канади.

Визначено позитивні та критичні аспекти щодо впровадження мультикультуралізму в сферу етнонаціональної політики, особливо щодо статусу національних меншин в демократичній державі. Висловлена позиція щодо соціального побоювання, що під прикриттям культурного різноманіття можуть підтримуватися дискримінаційні чи жорстокі традиції.

Акцентовано, що мультикультуралізм сьогодні в порядку наукової дискусії набуває форму міжкультуралізму, котрий відрізняється тим, що акцентує увагу на взаємодії між культурами. Він спрямований не тільки на збереження культурних відмінностей, але й на створення діалогу між ними з метою взаємного збагачення і формування нових соціальних норм. Міжкультуралізм ставить за мету інтеграцію через спільні цінності та взаємоповагу, заохочуючи активну участь різних культур у загальному соціальному житті. Таким чином, ключова різниця між двома поняттями полягає у фокусі: мультикультуралізм підтримує паралельне існування культур, тоді як міжкультуралізм акцентує на інтерактивності, взаєморозумінні та спільному розвитку культурних спільнот.

Вказується, що ідеологія мультикультуралізму як загальна матриця унормування та захисту прав етнонаціональних груп в межах багатоманітного суспільства може існувати в загальній парадигмі, проте потребує адаптації та систематичного оновлення як на рівні держави так і регіональному рівні, оскільки глобальні трансформації та кризи зумовлюють потребу додаткових коректив. Звернемо увагу, що тест на прийнятність повинен відбуватися також щодо окремої етнонаціональної групи, оскільки володіючи власною ідентичністю, а часто регіональними особливостями кожна група має унікальну природу та культурну епілогеми, що вказує на індивідуальність імплементації чинників та принципів.

Ключові слова: мультикультуралізм, правова ідеологія, національні меншини, міжкультуралізм, правовий статус, етнонаціональна політика.

Висновок з дискусії та практики полягає в тому, що ідеологія мультикультуралізму як загальна матриця унормування та захисту прав етнонаціональних груп в межах багатоманітного суспільства може існувати в загальній парадигмі, проте потребує адаптації та систематичного оновлення як на рівні держави так і регіональному рівні, оскільки глобальні трансформації та кризи зумовлюють потребу додаткових коректив. Звернемо увагу, що тест на прийнятність повинен відбуватися також щодо окремої етнонаціональної групи, оскільки володіючи власною ідентичністю, а часто регіональними особливостями кожна група має унікальну природу та культурну епілогеми, що вказує на індивідуальність імплементації чинників та принципів.

Yurchenko O.A. The rights of national minorities in the context of the multiculturalism ideology: discussion aspects

Summary

The article analyzes the rights of national minorities in the context of the ideology of multiculturalism and determines the possibility of forming a legal policy based on its principles for a modern multinational state. The methodological basis of the research is doctrinal sources and practice materials of European countries, Ukraine and Canada.

Positive and critical aspects of the introduction of multiculturalism into the field of ethno-national policy, especially regarding the status of national minorities in a democratic state, are identified. A position has been expressed regarding the social fear that discriminatory or cruel traditions may be supported under the guise of cultural diversity.

It is emphasized that multiculturalism today in the order of scientific discussion takes the form of interculturalism, which differs in that it emphasizes the interaction between cultures. It is aimed not only at preserving cultural differences, but also at creating a dialogue between them with the aim of mutual enrichment and the formation of new social norms. Interculturalism aims at integration through shared values and mutual respect, encouraging the active participation of different cultures in common social life. Thus, the key difference between the two concepts lies in the focus: multiculturalism supports the parallel existence of cultures, while interculturalism emphasizes the interactivity, mutual understanding and co-development of cultural communities.

It is indicated that the ideology of multiculturalism as a general matrix of normalization and protection of the rights of ethno-national groups within the framework of a multi-ethnic society can exist in a general paradigm, but needs adaptation and systematic renewal both at the state and regional levels, as global transformations and crises necessitate the need for additional adjustments. Please note that the acceptability test should also take place in relation to a separate ethno-national group, since each group, having its own identity and often regular features, has a unique nature and cultural epilogue, which indicates the individuality of the implementation of factors and principles.

Key words: multiculturalism, legal ideology, national minorities, interculturalism, legal status, ethno-national policy.

Список використаних джерел:

1. Француз А. Й. Утвердження та забезпечення прав людини як визначальна детермінанта розвитку політичної системи України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2015. №2. С. 66-77
2. Жаровська І., Ортинська Н. Інформаційна війна як сучасне глобалізаційне явище. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2020. №2. С. 56-61.
3. Рамкова конвенція про захист національних меншин: Документ Ради Європи від 1.02 1995 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_055#Text
4. Sohrabi H. A Durkheimian critique of contemporary multiculturalism. *Ethnic and Racial Studies*, 2019. №42(8). P. 1288–1304. <https://doi.org/10.1080/01419870.2019.1585898>
5. Johansson T. R. (). In defence of multiculturalism – theoretical challenges. *International Review of Sociology*, 2022. № 34(1), 75–89. <https://doi.org/10.1080/03906701.2022.2045141>
6. Modood, T. *Multiculturalism* (2nd ed.). Polity Press. 2013.
7. Kymlicka W. Testing the liberal multiculturalist hypothesis: Normative theories and social science evidence. *Canadian Journal of Political Science*, 2010. Vol. 43(2), 257–271.
8. Stokke C., Lybæk L. Combining intercultural dialogue and critical multiculturalism. *Ethnicities*. 2018, Vol. 18(1), 70-85. <https://doi.org/10.1177/1468796816674504>
9. Safdar S., Chahar Mahali S., Scott C. A critical review of multiculturalism and interculturalism as integration frameworks: The case of Canada. *International Journal of Intercultural Relations*. 2023. Vol. 93, 101756